

DOI 10.52260/2304-7216.2020.1(42).5
ӘОЖ 338.27
GTAMP 06.52.13

Б.Т. Базарова*, магистр, аға оқытушы
Б.Қ. Копбулсынова, магистр, аға оқытушы
Ж.А.Аймешева, магистр, аға оқытушы
Жәңгірхан атындағы Батыс Қазақстан аграрлық-
техникалық университеті,
Орал қ., Қазақстан
* - негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)
e-mail: bkopbulsynova@mail.ru

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДА АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕН ӨНДІРІСІ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Батыс Қазақстан облысындағы кәсіпорындардың эволюциясы экономикалық дамудың жалпы циклдік сипатына байланысты да, әр түрлі сыртқы және ішкі факторлардың осы салаға әсер етуінен, сондай-ақ даму процесінде сөзсіз ауытқулар салдарынан ауытқуларға ұшырайды. Батыс Қазақстан облысының аймақтық агроөнеркәсіптік кешенін тұрақты дамытудың басымдықтары талдау арқылы анықталуы керек.

Зерттеудің мақсаты – Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіптік кешенінің тиімді және тұрақты дамуын зерттеу.

Бұл тақырыпты зерттеу кезінде статистикалық-экономикалық әдіс, талдау және синтез қолданылды. Ауылшаруашылық кешенінің жеке аймақ ретінде тұрақты дамуы да, жалпы елдің де дамуы ауылшаруашылық кешенінің тұрақты қалыптасуынсыз мүмкін емес, себебі оның түпкі өнімі қайта өңдеу өнеркәсібі болып табылады, ал оның мақсаты – талаптарына сай халықты сапалы өніммен қамтамасыз ету.

Талдау көрсеткендей, ауылшаруашылық өндірісінің қазіргі жағдайы, қолайсыз факторлардың әсерінің күшеюімен сипатталады, ең алдымен табиғи факторлардың өндірісінде, жалпы өсімдік шаруашылығы өнімінің жылдық айырмашылықтарын тудырады және өз кезегінде мал шаруашылығындағы ауытқуларға әкеледі, сонымен қатар оның әсері өңдеуші салаларда сезіледі, ал бұл өнеркәсіптің шикізаты болып табылады.

Зерттеу барысында 2015 жылдан бастап Батыс Қазақстан облысының аумағында ауыл шаруашылығы өнімдері өндірісінің күрт төмендегені анықталды, бұл жалпы, сондай-ақ өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы салалары бойынша да өндіріс тұрақтылығының төмендеуіне әкелді және ол бүгінгі күнге дейін жалғасуда. Агроөнеркәсіптік кешеннің шикізат саласындағы өндіріс тұрақтылығының төмендеуі қайта өңдеу өнеркәсібі өнімдерін өндіруде ауытқулардың артуына әкеліп соқтырды, бұның нәтижесінде халыққа азық-түлік өнімдерін ұсынуда тұрақсыздық пайда болды.

Батыс Қазақстан облысының АӨК-ін оның салаларының өнімділігі мен кірістілігін арттыруға бағытталған одан әрі дамыту өндірісті жаңғыртуды және қайта жарақтандыруды, оның инфрақұрылымын дамытуды және салалық кластерлерді қалыптастыруды талап етеді.

Кілт сөздер: агроөнеркәсіп кешені, тербеліс, аграрлық сектор, өндіріс, халық саны, агротехника, экономика, талдау, өнімдер, өсімдік шаруашылығы.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, колебания, аграрный сектор, производство, население, сельхозтехника, экономика, анализ, продукты, растениеводство.

Keywords: agro-industrial complex, fluctuation, agrarian sector, production, population, agricultural technology, economic, analysis, products, crop production.

JEL classification: E27

Кіріспе. Қазақстан Республикасының экономикасында болып жатқан трансформациялық процестер іске асырылып жатқан өзгерістердің табиғат стратегиясы мен мақсатын түсінуге негізделуге тиіс проблемалар кешенін келісілген шешуді көздейді. Осы процестердің тиімділігін айқындайтын маңызды критерийлердің бірі өңірдің агроөнеркәсіптік кешенінің орнықтылығы мен кірістілігі дәрежесі болып табылады.

Батыс Қазақстан облысы экономикасының агроөнеркәсіптік секторын тұрақты және тиімді дамытуды қамтамасыз ету үшін маңызды бөлігі талдау болып табылатын басқару тетігінің шаралар кешенін орындау қажет.

Зерттеудің мақсаты Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіптік кешенін тиімді және тұрақты дамыту бойынша ғылыми-әдістемелік ережелер мен практикалық ұсынымдар әзірлеу болып табылады.

Қойылған мақсатқа қол жеткізу үшін зерттеу тәртібіне, оның мәні мен объектісіне сәйкес мынадай өзара байланысты міндеттер айқындалды:

– аграрлық сектордың экономикалық және институционалдық әлеуетін талдау негізінде Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіптік кешеніндегі өндірістің орнықтылық деңгейін айқындау;

– өңірлік басқару шарттарын ескере отырып, дамудың негізгі үрдістері мен перспективаларын анықтау;

– саланың жұмыс істеу нәтижелері негізінде Батыс Қазақстан облысының агроөнеркәсіптік кешенінің прогрессивті даму проблемаларын шешудің әдістемелік тәсілдерін нақтылау.

Талдау жасау бойынша, отандық және шетелдік әдебиеттерде ғалымдардың «тұрақты даму» ұғымының мәні туралы көз-

қарастарының қайшылықтары бар екенін көрсетті [1].

Кез келген аймақтың тұрақты дамуы екі негізгі, өзара байланыстыратын және бірін-бірі толықтыратын компоненттерден тұрады: аймақтың құрамына кіретін аумақтардың тұрақты дамуы және аймақтың ұлттық-экономикалық кешенінің құрылымын құрайтын салалардың тұрақты дамуы. Сондықтан аймақтың аумақтық-салалық құрылымының даму тұрақтылығын ескеру өте маңызды [2].

Зерттеу әдістері. Экономикада статистикалық әдістерді қолдануды кеңейту экономикалық есептеулер техникасын жақсартып қана қоймай, экономикалық категориялар жүйесін ғылыми түсінуге әсер етеді. Жоғарыда айтылғандай, терең зерттеуді қажет ететін санаттардың бірі – «өндірістің тұрақтылығы» санаты.

Нарықтың даму көрсеткіштерінің тербеліс күшін салыстырмалы көрсеткіштердің көмегімен де өлшеуге болады.

Зерттелетін категориялардың орташа деңгейлерінің трендтен жоғары және төмен қатынасы ретінде динамикалық қатарлар деңгейінің тұрақтылық индексі есептеу:

$$i_y = \frac{\bar{y}_B}{\bar{y}_H} . \quad (1)$$

Тұрақтылық индексінің болмашы көлемі көрсеткіштің болмашы ауытқуын, демек жоғары тұрақтылықты білдіреді (3).

Зерттелетін көрсеткіштің орташа мәнімен салыстырғандағы ауытқу шамасын көрсететін келесі коэффициенттер есептеледі;

1. Сызықтық ауытқудың арақатынасы

$$K_1 = \frac{dy(t)}{\bar{y}} , \text{ егер } \bar{y} = \frac{\sum_{i=1}^n y_i}{n} \quad (2)$$

– зерттеу көрсеткішінің орташа мәні.

2. Ауытқымалық коэффициенті (жуықтау коэффициенті):

$$K_a = \frac{\sigma_y(t)}{\bar{y}} . \quad (3)$$

3. Тұрақтылық коэффициенті:

$$K_y = 1 - K_a . \quad (4)$$

Бірлікке шаққандағы тұрақтылықтың шартты бірліктерінің нақты қосындысы ауылшаруашылық өнімдерінің әр түрлі түрлеріндегі калория құрамына қарай анықталады. Сонымен бірге жалпы дәнді дақылдар үшін 1 коэффициентін қолдану ұсынылады, картоп пен көкөністерге сәйкесінше 0,44 және 0,25, сүтке – 0,46 және т.б. Халықты қажетті көлемде және ассортиментте сапалы өніммен қамтамасыз ету мүмкіндігіне назар аудара отырып, авторлар өнімнің жекелеген түрлері үшін ғана емес, бүкіл ауылшаруашылық өндірісі үшін тұрақтылықты есептеу үшін осы формуланы қолдануды ұсынады. Сондықтан өнімнің әр түріне, әр ауылшаруашылық дақылына халықты азық-түлікпен қамтамасыз етудің тұрақтылығын есептеген жөн.

Әдебиеттік шолу. Аймақтық агро-өнеркәсіптік кешеннің тұрақтылығын зерттеуге арналған көптеген зерттеулерге қарамастан, агроөнеркәсіптік кешенді тұрақты дамытудың ең кең тұжырымдамасы әлі жоқ. Ауылшаруашылық өндірісі көптеген факторлармен анықталатын күрделі жүйе болып табылады, олар оң әсер етсе, тек ауыл шаруашылығының дамуына ғана емес, сонымен бірге репродуктивті кешенге де тұрақтандырушы әсер етуі мүмкін [4].

Жүргізілген зерттеу қазіргі уақытта «тұрақты даму» терминінің жалпы қабылданған аудармасы жоқ екенін көрсетті (түпнұсқада – sustainable development). Бұл әлемнің әр түрлі тілдерінен осы категорияны түсіндірудің әр түрлі нұсқаларының болуымен байланысты: француз – ұзақ мерзімді даму, итальян – қолдауға лайықты даму, неміс – ұзақ даму, швед және ағылшын – тұрақты

даму, жапон – ұзақ даму [5]. Орыс тілінде «sustainable development» аудармасының ең көп таралған нұсқалары өзін-өзі қамтамасыз ететін, қолайлы, үздіксіз, теңдестірілген, ноосфералық даму болып табылады [6, 7, 8, 9]. Зерттелетін тұжырымдама ішкі және сыртқы орта факторларының әсерінен экономикалық жүйелерде тұрақты байланыстардың болуын болжайды. Сондықтан, тұрақты даму категориясымен қатар, А. Назаретян «реттелетін даму» терминін ұсынады, ол болып жатқан өзгерістерді мақсатты бақылауды, дамудың ең қауіпті тұрақсыздығы мен теңгерімсіздігін болжауды және өтеуді ұсынады [11].

Көріп отырғаныңыздай, ауылшаруашылық өндірісінің тәжірибесінде «тұрақты ауыл шаруашылығы» терминінің пайда болуы кездейсоқ емес, ең алдымен өндіргіш күштердің дамуымен және өндірістік қатынастардың әр түрлі формаларының, соның ішінде ауылдың әлеуметтік проблемаларының пайда болуымен байланысты.

Мұның бәрі әлеуметтік-экономикалық факторлар жүйесі болған кезде, атап айтқанда: аграрлық қатынастарды реформалау, ауыл шаруашылығының материалдық-техникалық базасын сапалы және сандық жаңарту, сала қызметкерлерінің біліктілігін арттыру және олардың әл-ауқатын қамтамасыз ету кезінде аз дәрежеде зерттелген және талданған экологиялық проблемаларды шеше отырып, республиканың аграрлық секторының тұрақты жұмыс істеуі мүмкін екенін көрсетеді, республиканың аумақтық әр түрлілігі жағдайында ауылшаруашылық өндірісінің тұрақтылығы көптеген жағдайларға байланысты. Олардың кем дегенде біреуі, тіпті бірнешеуі болмаған жағдайда, оны тиімді (әлеуметтік және экономикалық тиімді) жүргізу мүмкін емес.

Нәтижелер мен талқылау. Халық шаруашылығының басқа салаларынан айырмашылығы, ауыл шаруашылығы көбінесе бақыланбайтын әсерінен болатын кездейсоқ сыртқы факторлардың үлкен тәуелділі-

гімен сипатталады, бұл репродуктивті процесін реттеуді қиындатады және халықты сапалы азық-түлікпен, болашақ ұрпақтар үшін, оларды мүмкіндіктерінен айырмай, қажеттіліктерге сәйкес келетін көлемде ел тұрғындарына арналған өнімдермен қамтамасыз ету мүмкіндігін туғызады [3, 4].

Талдау көрсеткендей, ауылшаруашылық өндірісінің қазіргі жағдайы қолайсыз факторлардың әсерінің күшеюімен сипатталады, ең алдымен табиғи факторлардың өндірісінде, жалпы өсімдік шаруашылығы өнімінің жылдық айырмашылықтарын тудырады және өз кезегінде мал шаруашылығындағы ауытқуларға әкеледі, сонымен қатар оның әсері өңдеуші салаларда сезі-

леді, ал бұл өнеркәсіптің шикізаты болып табылады.

Нәтижесінде, бұл жағдай елдің азық-түлік өнімдерінің импортына тәуелділігін күшейтеді, ал бұл өз кезегінде, жалпы елдің агроөнеркәсіптік кешеніне зиянды әсер етеді. Өнімдерді сақтау ауылшаруашылық өндірісінің тұрақты өсуіне және ауылшаруашылығы мен қайта өңдеу саласындағы ресурстық потенциалдың біртіндеп өсуіне әкеледі деп күтілуде.

Батыс Қазақстан облысында ауыл шаруашылығы өндірісінің орнықтылығына жүргізілген талдау жоғарыда жасалған қорытындыларды растайды.

1-кесте

2015-2019 жылдар кезеңінде Батыс Қазақстан облысының шаруашылықтарындағы ауыл шаруашылығының жалпы өнімі өндірісінің ауытқушылық және орнықтылық өлшемдері, %*

Ауытқу және тұрақтылық көрсеткіштері	Жалпы өнім	Өсімдік шаруашылығы өнімі	Мал шаруашылығы өнімі
Салыстырмалы тербеліс	6,3	14,3	3,1
Деңгейлердің тұрақтылық коэффициенті	93,7	85,7	96,9
Өзгерістердің тұрақтылық коэффициенті	70,2	62,6	84,9
Деңгейлердің тұрақтылық өлшемі	32,7	38,4	77,0

*Автормен есептелген

Өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы салаларының жалпы өнімі өндірісінің көрсеткіштерінің есептеулері зерттелетін кезеңде өсімдік шаруашылығы саласы өндірісінің ең аз тұрақтылығымен ерекшеленетінін көрсетеді. Осы саланың жалпы өнімінің орташа жылдық ауытқуы 2015-2019 жылдары 14,3% деңгейінде болды. Мал шаруашылығы саласындағы өндірістің өзіне тән ерекшелігі – бақыланбайтын табиғи факторлардың оған тікелей әсері жоқ, бірақ өсімдік шаруашылығы саласы арқылы, атап айтқанда жемшөп өндірісі арқылы жү-

зеге асырылады және белгілі бір дәрежеде тегістеледі. Демек, жемшөп өндірісіндегі тұрақсыздық өз кезегінде мал шаруашылығы өнімдерін өндірудегі тұрақсыздықты тудырады және керісінше, тұрақты жемшөп базасы тұрақты мал шаруашылығының негізі болып табылады.

Мал шаруашылығы саласында 2015-2019 жылдар кезеңінде ет және сүт өндіру тұрақтылығының артуы байқалады. Жұмыртқа мен жүн өндірісі экологиялық тазалығының төмендігімен сипатталады.

Біз жүргізген зерттеуде Батыс Қазақстан

облысының жан басына шаққандағы ауыл шаруашылығы өнімінің негізгі түрлерін өндірудің 2015-2019 жылдардағы тұрақтылық деңгейіне талдау жасалды (2-кесте). Зерттеулер көрсеткендей, жан басына шаққандағы сүт өндірісі ең тұрақты – тұрақтылық деңгейінің коэффициенті 89,2%, жұмыртқа – 86,9%, картоп – 85,8%. Осы кезеңде жан басына шаққандағы дәнді дақылдар бойынша өндіріс ең аз тұрақты-

лықпен қатар жүрді, сондықтан талданған кезеңде халықтың ауылшаруашылық өндірісінің негізгі өнімдеріне деген қажеттіліктерін қанағаттандыру тұрақсыз болды деп қорытынды жасау керек. Бұл тұжырым Батыс Қазақстан облысының Ауыл шаруашылығы өндірісінің қазіргі жағдайы тұрақты даму тұжырымдамасының талаптарына жауап бермейтіндігін көрсетеді.

2-кесте

2015-2019 жылдар кезеңінде Батыс Қазақстан облысының барлық санаттағы шаруашылықтарында ауыл шаруашылығы өнімдерінің негізгі түрлерін өндіру тұрақтылығының критерийлері*

Өнімнің атауы	Салыстырмалы тербеліс, %	Деңгейлердің тұрақтылық коэффициенті, %	Өзгерістердің тұрақтылық коэффициенті, %	Деңгейлердің тұрақтылық өлшемі, %
Астық	22,7	77,3	51,9	26,9
Картоп	14,2	85,8	53,2	-23,7
Көкөністер мен бақша дақылдары	9,3	90,7	38,2	15,6
Ет	3,2	96,8	94,6	-34,8
Сүт	7,2	92,8	43,5	18,3
Жұмыртқа	13,1	86,9	10,7	-29,6
Жүн	23,2	76,8	99,9	-53,7

*Автормен есептелген

Жүргізілген зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, аймақтағы ауылшаруашылық өндірісінің тұрақтылығының төмендеуінің негізгі себебі – жекелеген жылдары және аз дәрежеде дақылдардың өнімділігі және мал, мен құс өнімділігінің төмендеуі бұл егістік алқаптарының, мал басының өзгеруі сияқты экстенсивті факторлардың әсерімен байланысты.

Батыс Қазақстан облысының қолданылуында аймақтың инвестициялық тартымдылығын арттыратын шаралар келесідей болуы мүмкін: жол желісінің сапасын жақсарту, инфрақұрылым, еңбек ресурстарының сапасы мен біліктілігін арттыру, неғұрлым заманауи өндірістік технологияларды қолдану және т.б. Сондай-ақ аймақтың жоғары табиғи-климаттық әлеуеті инвес-

тициялық тартымдылыққа оң әсер етеді.

Агроөнеркәсіптік өндірістің маңызды мәселелерінің бірі – жеткіліксіз инвестициялау. Жалпы агроөнеркәсіптік кешеннің төмен рентабельділігі, қарыз ауыртпалығы және үнемі өз қаражатының жетіспеушілігі, сондай-ақ өтімді кепілзаттың болмауы бұл саланы күрделі салымдар үшін болашағы жоқ етіп шығарады.

Сондықтан соңғы жылдары агроэкономикалық зерттеулердің бағыты агроөнеркәсіптік кешендегі инвестициялар мен өндірістің тұрақты өсу проблемалары болды. Инвестициялық ресурстарды тартпайынша, өндірістің құлдырауын жеңу, материалдық-техникалық базаны жаңарту мүмкін емес, ол қазіргі кезде өте қиын жағдайда [10].

Облыстың агроөнеркәсіптік кешенін

дамытудың салалық бағдарламасын іске асыру келесі бағыттар бойынша дамуда:

1. Батыс Қазақстан облысының агро-өнеркәсіптік кешенінде ауыл шаруашылығы өнімдері нарықтарын қалыптастыру және дамыту міндеттері дәйекті түрде іске асырылуда. Өндіріс және қайта өңдеу көлемі бойынша ең ірісі астық және оны қайта өңдеу өнімдерінің нарығы болып табылады. 2015-2019 жылдары астықтың орташа жылдық өндірісі 428 мың тоннаны құрады, бұл ішкі қажеттіліктерді қамтамасыз етуге, артық астықты облыстан тыс жерлерге және экспортқа жіберуге мүмкіндік береді. Астықты қайта өңдеу өнімдерінің нарығы қарқынды дамуда. 2018-2019 жылдары 234,2 мың тонна ұн, 4,8 мың тонна жарма, 37,7 мың тонна макарон өнімдері өндірілді, бұл 2016-2017 жылдармен салыстырғанда тиісінше 5,3, 46,4 және 6,5%-ға артық. Сүт өндірісі халықтың қажеттілігін 62%-ға ғана қамтамасыз етеді. Осыған байланысты, сүт өнімдерінің 40% ТМД елдерінен және республиканың басқа өңірлерінен импортталады. Ағымдағы жылы етті алғашқы қайта өңдейтін қасапхананың, 500 басқа арналған сүт-тауар фермасының және 8,6 мың бас ірі қара малды бордақылау кешенінің құрылысы аяқталды.

2. Жоғары өнімді техника мен заманауи технологияларды тиімді қолдануға және нарықтық жүйелерге сәтті интеграциялануға мүмкіндік беретін ауылдық жерлерде шаруашылық жүргізудің ұтымды нысандарын қалыптастыру.

3. Аграрлық секторға мемлекеттік көмекті ұтымды ету және оның ынталандырушы бағытын күшейту, саланың қаржы секторын дамыту. Батыс Қазақстан облы-

сында АӨК қаржыландыру республикалық және айлық бюджеттерден жүзеге асырылады.

4. Аграрлық сектордың өндіргіш күштерін неғұрлым қолайлы табиғи аймақтарда ұтымды мамандандыруды және шоғырландыруды қалыптастыру негізінде аграрлық өндірісті кезең-кезеңімен оңтайландыру және терең қайта құрылымдау.

5. Аграрлық сектормен өзара байланысты өңдеуші өнеркәсіп сегменттерін және баламалы жұмыспен қамтудың басқа да түрлерін озыңқы дамыту арқылы ауыл халқын жұмыспен қамтудың барлық нысандарын дамыту.

6. Аграрлық өндірістің технологиялық деңгейін арттыру, ресурс үнемдейтін және экологиялық таза технологияларды енгізу, ғылыми зерттеулерді қолдау, ауыл шаруашылығында кеңес беру жүйесін енгізу.

Өңірдің астық саласына ылғал ресурстарын сақтау технологиясы енгізілуде, өңделетін алқаптардағы сорттық егістіктердің үлес салмағы 95%-ды құрайды. 200 га жерге тамшылатып суару енгізілді.

7. Ауылдық өндірістік және әлеуметтік инфрақұрылымды дамыту. Ет, сүт және астық өңдеу бойынша үш ӘКК ұйымдастырылды.

Батыс Қазақстан облысының агро-өнеркәсіптік кешені салаларды дамытуға қаржы қаражатын едәуір тартумен және ауыл шаруашылығы өнімін өндіру көлемінің өсуімен, сондай-ақ оның тиімділігінің артуымен сипатталады. 2018 жылы 637,1 млн теңге сомасына 10 инвестициялық жоба іске асырылды, 643 жұмыс орны құрылды.

Батыс Қазақстан облысының АӨК қызметін SWOT-талдау 3-кестеде келтірілген.

3-кесте

Батыс Қазақстан облысының АӨК қызметін SWOT-талдау

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
1	2
- «Агробизнес-2020» мемлекеттік бағдарламасы бойынша саланы дамытуды қолдау үшін	- саланың табиғи-климаттық факторларға жоғары тәуелділігі;

1	2
<p>бюджеттен жыл сайын қажетті қаржы қаражатын бөлу;</p> <p>- ауыл шаруашылығы өндірісін дамытуды инвестициялайтын қаржы институттарының жеткілікті саны;</p> <p>- жергілікті ауыл шаруашылығы өнімдеріне сұраныс және салыстырмалы түрде төмен сату бағасы</p>	<p>- өндірістің ұсақ тауарлығы;</p> <p>- ауыл шаруашылығы мұқтаждарына пайдалануға жарамды табиғи су көздерінің болмауы, жайылымдардың нашар сулануы;</p> <p>- білікті кадрлардың жетіспеушілігі</p>
Мүмкіндіктер	Қауіптер
<p>- мал шаруашылығын дамыту;</p> <p>- дәстүрлі мал шаруашылығы салаларының асыл тұқымдық және өнімділік сапаларын одан әрі жетілдіру;</p> <p>- ауыл шаруашылығы өнімдерін қайта өңдеу желісін ұйымдастыру және дамыту;</p> <p>- мақсатты ғылыми негізделген селекциялық-асылдандыру жұмыстары арқылы ерекше асыл тұқымды, өнімді және бейімделу қасиеттерімен (белгілерімен) ерекшеленетін жануарлардың жаңа желілері мен тұқымдарын, зауыттық типтерін шығару</p>	<p>- мал басының азаюы, сәйкесінше ауыл шаруашылығы өнімінің азаюы;</p> <p>- ауыл шаруашылығы өнімдері бағасының өсуі;</p> <p>- шекаралас елдерден инфекциялық аурулардың әкеліну ықтималдығының жоғары болуы;</p> <p>- ауыл шаруашылығы өнімдері импортының өсуі;</p> <p>- өсімдік шаруашылығында жиі қайталанатын құрғақшылық</p>

Қорытынды. Зертеу барысында 2015 жылдан бастап Батыс Қазақстан облысының аумағында ауыл шаруашылығы өнімдері өндірісінің күрт төмендегені анықталды, бұл жалпы, сондай-ақ өсімдік шаруашылығы мен мал шаруашылығы салалары бойынша да өндіріс тұрақтылығының төмендеуіне әкелді және ол бүгінгі күнге дейін жалғасуда. Агроөнеркәсіптік кешеннің шикізат саласындағы өндіріс тұрақтылығының төмендеуі қайта өңдеу өнеркәсібі өнімдерін өндіруде ауытқулардың артуына әкелді, бұл нәтижесінде халыққа азық-түлік өнімдерін ұсынуда тұрақсыздық пайда болды.

Батыс Қазақстан облысының АӨК-ін оның салаларының өнімділігі мен кірістілігін арттыруға бағытталған одан әрі дамыту

өндірісті жаңғыртуды және қайта жарақтандыруды, оның инфрақұрылымын дамытуды және салалық кластерлерді қалыптастыруды талап етеді.

Ауыл шаруашылығы өндірісінің орнықты өсуіне қол жеткізу ауыл шаруашылығы мен қайта өңдеу саласындағы ресурстық әлеуетті сақтау және біртіндеп өсіру негізінде көзделеді. Сондай-ақ оның ішінде жердің құнарлылығы, асыл тұқымды мал шаруашылығы және элиталық тұқым шаруашылығы, ауыл шаруашылығы өнімін өндірудің прогрессивті технологияларын енгізу, бәсекеге қабілетті өнім өндірудің өңірлік артықшылықтарын пайдалану, ауыл шаруашылығы өндірушілері кірістерінің өсуі үшін жағдай жасау.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Brown, L. Building a Sustainable Society. – New-York: London, 1981.
2. Brown, R. (1963). Smoothing, Forecasting and Prediction. Prentice-Hall, Englewood Cliffs. – N.-Y.
3. Radkovskaya E.V., Kochkina E.M., Drobotun M.V. Metodicheskij podhod k analizu socialno-economiceskich pokazatelej razvitiya territorii // Izvestiya Uralskogo gosudarstvennogo

economicheskogo universiteta [Proceedings of the Ural State Economic University]. – 2011. – №3 (35). – S. 66-76 [in Russian].

4. Tarshilova, L.S., Ibyzhanova, A.J., Yerzhanova, Z.K., Sultanov, A.U., Amangalieva, Z.K. (2016). Differentiating role of agro-climatic conditions in the development of grain farming in the region // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – No.7(5). – P. 1193-1206.

5. Tarshilova, L.S., Ibyzhanova, A.J., Kazambayeva, A.M. (2016). Territorial specialization of agricultural production of the region // International Journal of Applied Business and Economic Research. – No.14(9). – P. 5935-5950.

6. Анисимова О.С. Аграрлық саясат және ауылдық аумақтарды дамыту стратегиясы: ЕО елдерінің тәжірибесі // Никонов оқулары. – М.: МАША К.А. Тимирязев атындағы. – 2011. – №16. – Б. 209-210.

7. Газизов Р.М. Зарубежный опыт развития сельских территорий // Молодой ученый. – 2014. – №2. – С. 416-418.

8. Гранберг А.Г. Основы региональной экономики: Учебник для вузов. – 2-е изд. – М.: ГУ ВШЭ, 2001. – 495 с.

9. Есполов Т.И. Эффективность агропродовольственного комплекса Казахстана. – Алматы: НИЦ «ГЫЛЫМ», 2002. – 448 с.

10. Мукашева Б.А., Демущкина Л.О. Государственное регулирование экономики: теория и практика. – Астана, 2008. – С. 13.

11. Назаретян А.П. Демографическая утопия «устойчивого развития» // ОНС. – 2006. – №2. – С. 145-152.

REFERENCES

1. Brown, L. Building a Sustainable Society. – New-York: London, 1981.

2. Brown, R. (1963). Smoothing, Forecasting and Prediction. Prentice-Hall, Englewood Cliffs. – N.-Y.

3. Radkovskaya E.V., Kochkina E.M., Drobotun M.V. Metodicheskij podhod k analizu socialno-economicheskich pokazatelej razvitiya territorii // Izvestiya Uralskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta [Proceedings of the Ural State Economic University]. – 2011. – № 3 (35). – S. 66-76 [in Russian].

4. Tarshilova, L.S., Ibyzhanova, A.J., Yerzhanova, Z.K., Sultanov, A.U., Amangalieva, Z.K. (2016). Differentiating role of agro-climatic conditions in the development of grain farming in the region // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – No. 7(5). – 1193-1206.

5. Tarshilova, L.S., Ibyzhanova, A.J., Kazambayeva, A.M. (2016). Territorial specialization of agricultural production of the region // International Journal of Applied Business and Economic Research. – No.14(9). – P. 5935-5950.

6. Anisimova O.S. Agrarlyk sayasat zhane auyldyk aumaktardy damyту strategies: EO elderinin tenzhibesi / [Agrarian policy and development strategy of rural areas: the experience of EU countries] // Nikonov readings. – М.: МАША К.А. Timiryazev. – 2011. – № 16. – Б. 209-210 [in Kazakh].

7. Gazizov R.M. Zarubezhnyy opyt razvitiya sel'skikh territoriy [Foreign experience in the development of rural areas] // Molodoy uchenyy. – 2014. – №2. – S. 416-418 [in Kazakh].

8. Granberg A.G. Osnovy regional'noy ekonomiki: [Fundamentals of regional economics]: Uchebnik dlya vuzov. – 2-ye izd. – М.: GU VSHE, 2001. – 495 s. [in Russian].

9. Yespolov T.I. Effektivnost' agroprodovol'stvennogo kompleksa Kazakhstana [The effectiveness of the agri-food complex of Kazakhstan]. – Almaty: NITS «Gylym», 2002. – 448 s. [in Kazakh].

10. Mukasheva B.A., Demushkina L.O. Gosudarstvennoye regulirovaniye ekonomiki: teoriya i praktika [State regulation of the economy: theory and practice]. – Astana, 2008. – S. 13 [in Kazakh].

11. Nazaretyan A. P. Demograficheskaya utopiya «ustoychivogo razvitiya» [Demographic utopia of «sustainable development»] // ONS. – 2006. – № 2. – S. 145-152 [in Russian].

Б.Т. Базарова, Б.К. Копбулсынова, Ж.А. Аймешева

**ПРОБЛЕМЫ УСТОЙЧИВОСТИ ПРОИЗВОДСТВА АГРОПРОМЫШЛЕННОГО
КОМПЛЕКСА ЗАПАДНО-КАЗАХСТАНСКОЙ ОБЛАСТИ**

Аннотация

Эволюция предприятий Западно-Казакстанской области зависит от общей цикличности экономического развития, а также от воздействия на отрасль различных внешних и внутренних факторов, а также неизбежных отклонений в процессе развития. Приоритеты устойчивого развития регионального агропромышленного комплекса Западно-Казакстанской области должны быть определены путем анализа.

Целью исследования является изучение эффективного и устойчивого развития агропромышленного комплекса Западно-Казакстанской области.

При изучении данной темы использовались статистико-экономический метод, анализ и синтез. Устойчивое развитие агропромышленного комплекса как отдельного региона, так и страны в целом невозможно без стабильного функционирования сельского хозяйства, конечным продуктом которого является перерабатывающая промышленность, цель которой – обеспечить население качественной продукцией соответствующих их требованиям.

Текущее состояние сельскохозяйственного производства, как показывает анализ, характеризуется усилением влияния на производство неблагоприятных факторов, прежде всего природных, которые вызывают ежегодные различия в производстве валовой продукции растениеводства, что, в свою очередь, приводит к колебаниям в животноводческой отрасли и, как следствие, сказывается на обрабатывающих отраслях, а это сырье для промышленности.

В процессе исследования установлено, что, начиная с 2015 года, на территории Западно-Казакстанской области происходит резкое снижение производства продукции сельского хозяйства, что обусловило снижение устойчивости производства в целом, так и по отраслям растениеводства и животноводства, которое продолжается и до настоящего времени. Снижение устойчивости производства в сырьевой сфере АПК повлекло за собой увеличение колебаний в производстве продукции перерабатывающей промышленности, что в итоге выразилось в возникновении неустойчивости предложения продуктов питания населению.

Дальнейшее развитие АПК Западно-Казакстанской области, направленное на рост производительности и доходности его отраслей, требует модернизации и перевооружения производства, развития его инфраструктуры и формирование отраслевых кластеров.

B. Bazarova, B. Kopbulsynova, Zh. Aimesheva

**PROBLEMS OF SUSTAINABILITY OF PRODUCTION OF THE AGRO-INDUSTRIAL
COMPLEX OF THE WEST KAZAKHSTAN REGION**

Annotation

The evolution of enterprise in the West Kazakhstan region is subject to fluctuations due to both the general cyclical nature of economic development and the impact of various external and internal factors on this industry, as also fluctuations unavoidable in the evolution process. The priorities for sustainable

evolution of the regional agro-industrial complex of the West Kazakhstan region should be identified through analysis.

The goal of the research is to study the effective and sustainable development of the agro-industrial complex of the West Kazakhstan region. Through studies this topic, the statistical-economic method, analysis and synthesis were used. Sustainable development of the agro-industrial complex of both a particular region and the country as a whole is impossible without the stable functioning of its core – agriculture, the final product of which is used by the processing industry, whose goal is to provide the population with high-quality products in volumes that meet their requirements. Current state of agricultural production, as the analysis shows, is characterized by an increase in the influence of unfavorable factors on production, first of all natural ones, which cause annual differences in the production of gross crop production, which, in turn, convey fluctuations to the livestock industry and, as a result, affects the processing industries. it is the raw material of the industry.

In the course of the study, it was found that, since 2015, in the territory of the West Kazakhstan region, there has been a sharp decline in agricultural production, which led to a decrease in the stability of production in general, and in the fields of crop and livestock production, which continues to the present. A decrease in the sustainability of production in the raw materials sector of the agro-industrial complex entailed an increase in fluctuations in the production of products of the processing industry, which ultimately resulted in the emergence of an instability in the supply of food to the population.

Further development of the agro-industrial complex of the West Kazakhstan region, aimed at increasing the productivity and profitability of its industries, requires the modernization and re-equipment of production, the development of its infrastructure and the formation of industry clusters.

